

INTERVJU SA DRITA VUKŠINAJ

Priština | Data: 27. Juli. 2012

Trajanje: 78 minuta

Prisutni ljudi:

1. Drita Vukšinaj (Govornica)
2. Mimoza Pacuku (Intervjuerka)
3. Kaltrina Krasniqi (kameranka)

Transkriptno označavanja simbola neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuirana objašnjava nešto koristeći geste.

Druge transkriptne konvencije:

[] - za bolje razumijevanje teksta

Mimoza Paçuku: Možete li mi reći kako ste proveli svoje detinjstvo?

Drita Vukshinaj: Da. Moje ime je Drita Luri Vukshinaj. Rođena sam u Prizrenu 3. oktobra 1954. godine. Prizren je istorijski grad, detinjstvo sam provela u Prizrenu, bila sam drugo dete svojoj majci. Bilo nas je dva brata i ja. Bila sam aktivno dete i jednog dana, kad sam imala šest godina, pala sam sa drveta i jako povredila nogu, od te povrede još uvek patim.

To je tada bila ozbiljna povreda, jer za nju nije bilo adekvatnog medicinskog tretmana na Kosovu. Doktor je dolazio iz Skoplja jednom mesečno. Moja majka je u to vreme radila, ona me je odvela doktoru, doktori sa Kosova su rekli da moraju da mi amputiraju nogu jer je kost bila ozbiljno povređena, ali je doktor iz Skoplja rekao da treba da odem tamo i tamo ostanem. Majka me je poslala tamo na pregled, ali mentalitet mnogih ljudi, uključujući mog oca, bio je takav da on nije dozvolio mojoj majci da ostane sa mnom u bolnici, naterao me je da se vratim u Prizren.

Krenula sam u školu. Majka je vodila računa o meni, ali ja sam bila dete koje se nije sklanjalo od druge dece, i možda su me moji prijatelji zato dobro prihvatili, jer se nisam sklanjala, bila sam sve vreme sa njima. Moja majka je umrla, imala sam deset i po godina kada je moja baka počela da brine o nama, majka moje majke, jer je moj otac bio iz Tetova¹ i ovde nije imao rođake, pa je o nama brinula moja baka. Ispričaću vam neke momente iz mog detinjstva koje nikad neću zaboraviti, posebno jer se povreda moje noge pogoršavala iz dana u dan.

U Prizrenu me je žena čija je ćerka takođe imala tešku povredu, a koja se oporavila u Beogradu, zaustavila na ulici. Zaustavila me je i pitala: “Zašto ne ideš u Beograd na lečenje?” Ja sam odgovorila: “Ne znam kako da odem. Moja majka je umrla, i sada prosto ne znam kako.” Ona mi je pomogla da sakupim sve potrebne papire. (uzdah) Tada sam išla u sedmi razred. Tokom letnjeg raspusta, pošto sam završila sedmi razred, uspela sam da sakupim sva dokumenta i papire, ne govoreći ništa ni ocu ni drugim članovima porodice. Bila sam veoma bliska sa svojom braćom, uvek su me vodili u grad sa njihovim prijateljima, nikada me ne bi ostavljali samu, uprkos tome što sam imala tešku povredu. Čim sam sakupila sve papire, rekla sam ocu:

¹ Tetovo je oblast u severozapadnoj Makedoniji, uglavnom naseljeno Albancima.

“Hajdemo zajedno na kliniku Banjica”.² On je odgovorio (podiže ton): “Ali već si bila u bolnici u Skoplju”. “Ne” rekla sam, “Hoću da idem tamo.” On me je saslušao i udovoljio mi, pa smo otišli tamo.

Malo sam govorila srpski jezik jer mi je ujak živio u Hrvatskoj, pa sam ga svake godine posećivala. Njegova žena je bila Bosanka, pa sam odatle znala srpski. Otišli smo u Beograd, to je bilo tokom leta, uradili su mi sve preglede i provere na petom spratu te zgrade, gde su prozori bili širom otvoreni, a pokraj njih je bio veliki otvoreni prostor; doktor je rekao mom ocu: “Potrebno je da ostane u bolnici neko vreme i da ide na operaciju”, moj otac je odgovorio (menja ton): “Ne, ne želim da moja ćerka ima operaciju, niti da joj se nešto desi zbog operacije noge.” U tom momentu (smeši se) skočila sam na sred tog prostora pred prozorima, prozori su bili otvoreni, i rekla sam ocu na albanskom: “Potpiši taj dokument ili ću skočiti kroz prozor!” Doktoru sam se obratila na srpskom: “Ako moj otac ne potpiše taj dokument, doći će vreme kada ćete mi ili odseći nogu ili je spašavati sa jednom ili dve operacije.” Doktor je bio šokiran, molio je mog oca da potpiše, a ja sam ponavljala: “Samo napravi korak i skačem kroz prozor!” (smeje se). Tako da moj otac nije imao izbora, potpisao je dokumenta i ja sam ostala u bolnici.

Osmi razred sam završila na srpskom, to mi nije predstavljalo problem jer sam govorila jezik. Imala sam četiri operacije u Beogradu i nisam se za to vreme vraćala kući jer me je bilo strah da otac neće potpisati dokumenta za sve naredne operacije koje sam imala. Morala sam opet na operaciju, ali sam otišla kući na kratku pauzu, nosila sam gips i više se nisam pribojavala da moj otac neće potpisati sva dokumenta. Kad sam se posle godinu i po, skoro dve godine vratila u Prizren, Prizren mi je izgledao tako nekako, ne znam, bilo je kao da sam se ponovo rodila. Kad sam otišla u lagje³ gde sam rođena, Kordihe, tražila sam prijatelje sa kojima sa odrasla. Ostala sam u Prizrenu dva meseca, posle čega sam se vratila u bolnicu, gde sam se kratko zadržala, posle čega sam se vratila kući za stalno...

Kad sam se vratila, skinuli su mi gips, ali neke od posledica povrede su preostale, ali ipak bile su mnogo manje nego one koje sam ranije imala. Sve sam to prevazišla uz pomoć moje braće i prijatelja. Uvek sam bila sa prijateljima, uvek sam izlazila sa njima u grad, moj stariji brat je bio taj koji me je uvek ohrabrivao. U Prizrenu je u to vreme postojala samo jedna diskoteka – ovo je bilo pre 70ih godina – a moj me je brat svake večeri izvodio u klub, i uvek mi je govorio: “Moraš biti sa nama, ne razmišljaj o nozi, neće ti smetati bilo šta da radiš. Možeš da radiš bilo šta, da napraviš kakav god hoćeš pokret.” Kao dete sam bila jako aktivna u kućnim poslovima, radila sam sve poslove nevezano za to da li su to bili muški ili ženski poslovi. Ako bi nestala struja, ili bi pregorela sijalica, ja sam pokušavala to da popravim, sekla sam drva, sve sam

² Poznata bolnica u Beogradu

³ Lagje u ovom kontekstu znači kraj, oblast grada u kojem je živela, dok u tradicionalnom značenju, lagje predstavlja tribalnu organizaciju Albanaca na severu, i odnosi se na grupu porodica koje dele istog pretka. Ovde se, međutim, upotrebljava u značenju kraj, susedstvo, deo grada.

kućne poslove radila. Moja baka je bila jako stara i jako tužna jer su joj dve ćerke umrle jako mlade, moja majka i moja tetka. Moj brat je pokušavao da joj pomogne da o nama brine i uradio je sve što je mogao da nas finansijski i emocionalno podrži, ali uprkos tome, ja sam bila ta koja sam bila i sestra i majka svojoj braći, ja sam brinula o svemu i svim kućnim poslovima. Moja baka nije jela kupovni hleb, pa smo morali da ga pečemo u kući.

Završila sam osmi razred u bolnici u Beogradu, i kad sam se vratila u Prizren, morala sam da polažem još tri ispita, kada su mi uručili diplomu da sam završila osam razreda. Moj otac i braća su me preklinjali – svi iz moje generacije su išli u srednju školu u Prizrenu – otac me je preklinjao – u Prizrenu nije bilo daktilografkinja – rekao mi je: “Za tebe bi bilo dobro da ideš u školu za daktilografe jer je velika potražnja za njima u Prizrenu i mogla bi brzo da dobiješ posao”. Međutim, ja sam htela da idem u tehničku školu da studiram mehaniku. Uovoljila sam ocu, upisao me je u školu u Prištini, tamo sam nastavila da se školujem, imala sam i stan tamo, ali sam i dalje mislila o tehničkoj školi.

Svake subote sam sretala prijatelja koji je upisao tehničku školu i koji samo što je počeo da ide na časove, pa sam od njega saznala kako su izgledali časovi, koje su lekcije učili i iz kojih knjiga. Posle mesec dana, povukla sam dokumenta iz Prištine (smeje se) i prijavila se u tehničku školu.⁴ Direktor škole me je pitao “Hoćeš li biti u stanju da ispratiš nastavu, obzirom da kasniš mesec dana?” Samouvereno sam rekla “Uspeću da ispratim sve bez ikakvih problema.” Tako sam se upisala u školu i počela da pohađam nastavu tamo. Otac to nije znao i jednog dana me je pitao “Zar ne ideš u Prištinu na časove?” Rekla sam mu “Ne idem, jer moram na fizikalnu terapiju kako mi je doktor naložio, a Priština je daleko. Ne mogu da putujem toliko. Ovde mi je bliže, imam opravdanje za školu.” Trebalo mi je neko vreme, ali posle otprilike mesec dana sam mu rekla “Idi do stana u Prištini, pokupi moju odeću i stvari i donesi ih ovde, upisala sam se u tehničku školu u Prizrenu, kako sam oduvek maštala.” (smeši se) Moj otac je ostao bez teksta, ali je ipak otišao po moje stvari. Položila sam prvu godinu i imala dobre ocene zato što sam jako volela tu oblast, a i bila sam jedina devojka u odeljenju (smeši se), zato što je malo devojaka biralo da uči oblast kao što je ova. Kad pričam o svom detinjstvu, moram da naglasim još nešto pored mog boravka u bolnici. Godina 1965, je vreme kada smo doživeli veliku nesreću u mojoj porodici, tada mi je umrla majka.

Moja majka nije umrla od bolesti, radila je sve vreme, nas je bilo troje dece. U to vreme čula je od neke žene iz Prizrena za način da žena sama izvrši abortus – bilo je potrebno da popije ekstrakt cveta zekum čiček. Bio je Prvi maj. Poslala nas je sve – moju braću, oca, baku i mene – u tetkinu kuću. Rekla nam je “Idite u posetu tetki, moram da očistim kuću, pridružiću vam se kasnije.” Otišli smo tamo, čekli, ali ona nikad nije došla. Kad smo se vratili kući, nikad to neću zaboraviti... našli smo je kako leži u spavaćoj sobi (plače), čak i danas vidim taj cvet na prozoru čiji je sok popila... moj otac ju je hitno preneo ambulatnim kolima do bolnice. Ali taj sok je bio toliko otrovan da joj je uništio unutrašnje organe. Doktori nisu uspeli

⁴ Tehnička škola je bila u Prizrenu

da dobiju nikakvu reakciju od nje, jer joj je jezik bio natečen. Sećam se kao danas da je bilo, doktori pokušavaju da komuniciraju sa njom, ali ne razumeju šta im ona govori... U Prizrenu su počeli da doniraju krv, vojska, radnici iz fabrike u kojoj je radila, škole, svi su donirali krv, ali to je sve bilo uzalud jer je umrla 12. maja uveče. Sahranili smo je 13. maja, imala je trideset godina. Tako smo ostali u milosti i pažnji naše bake koja je nastavila da brine o nama. Nikada neću zaboraviti te godine, bila je tako mlada. Kad god sam čula decu iz komšiluka da viču "mama, mama" uvek sam u sebi osećala ovu duboku tugu, jer ja više nisam imala majku, nisam imala više koga da zovem majkom. Ali, imali smo baku na koju smo se oslanjali i koja je o nama brinula.

Moj otac je takođe bio blizak sa nama, toliko je bio blizak da se nikada ponovo nije oženio, rekao je "Ne". Naša baka po majci je živela dve kuće od nas, pa je tata kupio kuću pored njene, kad smo krenuli da delimo dvorište i praktično živeli u istom domaćinstvu. Rekao je "Ne mogu da se ponovo oženim dok vam je baka živa, ne želim da joj nanese još veću bol, moj brak bi bio sramota, to bi je uznemirilo." Tako da se moj otac nije ponovo ženio, ali je ostao uz nas i sve vreme bio tu. Živeli smo prosečno, jer smo primali maminu penziju, otac je primao invalidsku penziju jer ga je u vojsci udario konj, imao je dve ili tri slomljene kosti, pa je i njegova vojna penzija bila dobra. Moj otac je bio jak čovek, radio je tokom leta, pa smo imali pristojan standard. Želeo je da budemo obrazovani, pa smo moja braća i ja, nas troje, išli u tehničku školu (smeši se). Moj mlađi brat i ja smo učili za mehaničare, dok je moj stariji brat studirao arhitekturu. Tako da... bili smo mala porodica, nismo imali mnogo rođaka, naši jedini rođaci su bile naše komšije i prijatelji.

Bilo je i drugih trenutaka kojih se sećam, a koje sam provela u bolnici. Obzirom da sam bila u bolnici tako dugo, počela sam da idem u osmi razred tamo jer sam srećom govorila jezik. U bolnici je organizovana nastava i nastavnici su redovno dolazili. Bilo je jedno odeljenje gde su držani časovi za sve uzraste jer su neki pacijenti tu ostajali godinama, posebno oni koji su imali komplikovane operacije kičme, oni su živeli u bolnici po tri, četiri godine. Bolnica je pružila mogućnost pacijentima da uče dok su tu i da izbegnu nepismenost. U prvo vreme sam imala probleme da razumem neke srpske izraze, ali sam se brzo adaptirala i ubrzo nisam imala nikakve probleme tog tipa. Ostali učenici su imali takve probleme, bilo je nekih devojčica iz Gnjilana i Vučitrna koje nisu govorile srpski i koje nisu bile u milosti medicinskih sestara zbog toga. Sudbina... naše sobe su bile razdvojene staklenim prozorima, i videla sam kako se sestre nemarno ponašaju prema albanskim devojčicama, ali bile smo razdvojene i nisu nam dozvoljavali da svi budemo u istoj sobi. U jednom trenutku sam otrčala i suprotstavila se doktoru i sestri, kome god da je bio tamo, suprotstavila sam im se. "Zašto se tako ponašate?" (menja ton glasa) "Zato što su uprljali posteljinu." Rekla sam im "Pa to se dešava, ovo su bolesni ljudi, normalno je da uprljaju posteljinu." Podržavala sam ih i branila kad god sam mogla. Kada su nas ocenjivali, diskriminirali su nas u odnosu na ostale koji su bili iz svih krajeva Srbije i Jugoslavije. Uvek su nas sumnjičavo gledali, nastavnici takođe, jer smo odjednom govorili njihov jezik i to ih je na neki način brinulo (smeši se). Tamo sam završila osmi razred.

Bila je jedna interesantna situacija kada sam imala operaciju, nisu me stavili u gips, nego su mi podigli nogu uz pomoć metalne šipke koja je pravila ugao od 90 stenedi {rukama pravi ugao od 90 stepeni}. Dva dana sam provela u šok sobi, kad su me doveli tamo, noga mi je bila drenirana. To nije bolelo, ali bila sam dete, nenaviknuto da na jednom istom mestu bude dva dana (smeši se). Posle dva dana u šok sobi rekla sam doktoru: "Boli me noga, evo ovde", a doktor je rekao: "Ne boli te, nemoguće je da te tu boli" Ja sam navaljivala "Boli me! Skinite mi ovo sa noge." On mi je objašnjavao "Ali to je tu da bi održavalo ranu čistom." Ja sam plakala "Boli me tu, ne boli me na drugim mestima, samo tu", onda nisu imali izbora - uklonili su mi drenažu jer nisam mogla da gledam u to.

Tu je bila i jedna devojčica iz Gnjilana [Lule]. Njena soba je bila daleko, i ja sam htela da je vidim (smeši se) ali to nisam mogla iz svoje sobe. Nisam mogla da komuniciram sa njom sve dok nisam naučila znakovni jezik {demonstrira nekoliko izraza koristeći znakovni jezik} pa smo tako razgovarale, pričale smo iako nas je delio stakleni prozor. Tada je došao doktor (smeši se), uklonio dren i otišao. U blizini je bila jedna devojčica koja je koristila invalidska kolica, ali ona su bila premala. Gledala sam okolo, gledala, i šta ću, sela sam u kolica, ali nisam znala kako da pravilno držim povređenu nogu. Jedna noga mi je bila za devedeset stepeni iznad druge (pokazuje rukama) ali ja sam ipak kolicima otišla kroz hodnik do one devojčice. Kad je doktor izašao na hodnik vikuo je (podiže ton): "Luli!" uhvatio se za glavu "Šta to radiš! Upravo si imala tešku operaciju!" Čula sam ga kako to govori ali sam ipak otišla kod devojčice iz Gnjilana. Kad me je videla (uzdiše) bila je veoma srećna i tužna u isto vreme, rekla mi je "Hvala bogu da si imala operaciju i uspela da ustaneš tako brzo". Rekla sam joj "Ustala sam na svoju ruku, doktor me nikad ne bi pustio da ustanem, htela sam da te vidim, i zato sam došla." (smeši se) Nisam zaboravila taj trenutak i koliko sam rizikovala. Operacija je bila jako teška, ali sam ja ipak ustala i otišla da je vidim.

Moram da kažem da je bolnica bila jako dobra. Tu nisam samo ja dobila pomoć, nego celo Kosovo. Tamo su vršene operacije koje nismo morali da platimo, doktori su bili izvrsni stručnjaci. Daj bože da i mi u budućnosti na Kosovu imamo takve doktore da naša deca ne moraju da idu u inostranstvo i skupo plaćaju operacije.

Još jedno sećanje iz detinjstva nikada neću zaboraviti. Bilo je to pre nego što sam otišla u bolnicu, 1968. godine, kada je podignuta albanska zastava na Šadervanu⁵ u Prizrenu, moj brat Simon je bio taj koji je podigao zastavu, kada je policija intervenisala. Bilo je mnogo sveta na Šadrevanu a oni (policija) su hteli da oduzmu zastavu. Moj brat je bio brz i pametan, uzeo je zastavu i trčao koliko su ga noge nosile. Jurili su

⁵ Šadervan je fontana sa svežom, pijaćom vodom u centru Prizrena (Sardivan na arapskom). U bukvalnom prevodu znači fontana, sagrađena da pruži pristup vodi za više ljudi istovremeno, obično se koristi tokom rituala i tipičan je element otomanske arhitekture

ga, ali nisu uspeli da ga uhvate, znala sam da je njegovo omiljeno mesto za šetnju u blizini Maraša,⁶ pa sam otišla tamo i od jutra šetala, kada me je u jednom trenutku zviždukom dozvao moj brat koji se krio iza jednog velikog kamenog stupa. Okrenula sam se na taj zvuk i prišla mu. On mi je rekao "Ja sam u pećini dvorca,⁷ blizu 42. stepenika, ostaću ovde, nemoj nikome da kažeš, zastava je kod mene, moraš mi doneti malo hleba." Nisam rekloću gde se brat nalazi, iako ga je otac svuda tražio, policija je saznala ko je podigao zastavu i došla u našu kuću da je pretraži, ali ja ništa nisam otkrila. Svakodnevno sam pripremala hranu i slala mu je u zamak, uvek u isto vreme. Ostao je da se krije u pećini zamka preko mesec dana, nije pristajao da im preda zastavu (smeši se). Posle mesec dana, izašao je i dao zastavu ljudima koji su je podigli na Šadervanu, iako su bili uhapšeni onog dana, ali su bili pušteni posle dve nedelje, međutim, zastava nikad nije pala u ruke srpske policije.

Moram da vam ispričam i nešto o tom zamku. On se nalazio u komšiluku, ja sam rođena, tu, u blizini. Sva deca... Sva su deca odlazila u zamak svakog dana, i iako sam imala povredu, i ja sam uvek išla sa njima, i trčala, isto kao i oni. Nismo išli utabanim putem, nego stazama preko Maraša, kroz veoma male i uske staze, ali ja sam uspevala čak i tamo da prođem. Pogledala bih u ostalu decu i rekla im "I ja to mogu da uradim kao i vi" (smeši se) i tako bih se popela na vrh brda. Ponekad bismo sa vrha dvorca pokupili zmijske, uhvatili bismo ih za glavu i onda se pitali "Šta sad da radimo?!". Ispod Maraša bila je jedna kuća koja je imala piliće. Šta smo mi radili, odnesemo zmijske blizu pilića, pustimo ih na njih, zmijska ujede pile koje padne mrtvo, a mi pobegnemo (smeši se) Uzimali bismo zmijske i poneli sa nama nazad u komšiluk kada bismo plašili drugu decu i bacali zmijske na njih. Oni bi se jako uplašili a mi smo se smejali jer su svi mislili da su to zmijske otrovnice, međutim, one su bile bezopasne. To su neke uspomene iz detinjstva koje nikad neću zaboraviti.

Sinoć sam se sreća sa prijateljicom koju nisam videla od 1990. godine, ona živi u Švedskoj, i provele smo tri-četiri sata pričajući i podsećajući se prošlosti i dana kada smo zajedno odrastale. Nisam zaboravila te trenutke, ali se takođe sećam i trenutaka sa mojim drugovima iz odeljenja iz osnovne škole. Bila sam đak za primer i veoma prijateljski nastrojena prema svima, i dečacima i devojkicama, bila sam bliska sa svima.

Takođe sam bila bliska sa mojom učiteljicom Isane Alo, nju sam jako volela. Bila sam četvrti razred kad mi je majka umrla, a majka moje učiteljice je umrla godinu dana pre toga, pa je ona uvek nosila crnu odeću i crnu maramu na glavi. Tri-četiri dana pošto mi je majka umrla otišla sam u školu sa crnom maramom na

⁶ Maraš je park koji se nalazi uzvodno od centra, smešten u podnožju brda u blizini grada. Ova mala oblast sačinjena je od nekoliko tradicionalnih zgrada, džamije Maskut Paša iz 1833. godine, mauzoleja i osamnaestovekovnog mlina. U blizini reke nalazi se 400-ogodišnji platan pored koga izvire voda.

⁷ Ruševine srednjevekovnog dvorca izgrađenog u doba Vizantije, koje su kasnije nadogradili Nemanjići i na kraju Otomanska imperija

glavi, moja učiteljica me je zaustavila i rekla "Ne moraš da nosiš crnu maramu." Ja sam je upitala "Ali zašto, vi ste nosili crnu maramu toliko dugo pošto vam je umrla majka, pa i posle tog vremena, nastavili ste da je nosite. I ja ću nositi crnu maramu jer mi je majka umrla i neću je skidati." Jako dugo je pokušavala da me ubedi da ne nosim maramu jer sam dete, i jednog dana sam joj uslišila tu molbu i otišla sam u školu bez marama. Kad je to videla, prišla je i počela da me grli i ljubi (smeši se). Rekla mi je da je to dobra odluka "Dobro si odlučila jer ti si dete i tvoja majka bi bila jako tužna da te vidi u crnoj marami". Tako da sam skinula maramu, zahvaljujući mojoj učiteljici.

Škola nije bila daleko od kuće u kojoj smo živeli. Međutim, uvek sam bila zabrinuta da li ću stići jer sam bila dete sa posebnom potrebom zbog povrede, bila sam živahna, ali stanje moje noge se pogoršavalo, ove moje bolesne noge koju su zamalo amputirali... Kad sam trčala sa ostalom decom, uvek sam se plašila da neću moći da trčim tako brzo kao ostali, uznemirila bih se i vikala da prestanu da trče tako brzo jer nisam mogla da ih stignem, ali moji drugari su imali dosta razumevanja za mene pa su trčali brzinom koju sam mogla da pratim (smeši se). Takođe, tokom časova fizičkog, kada smo bili u fiskulturnoj sali i radili vežbe, sve sam vežbe i ja radila, možda je to bilo zato jer sam imala jaku volju, ne znam, nisam htela da budem odvojena od drugih, jedino me je trčanje malo brinulo. Sve sam ostvarila šta sam htela uz podršku moje porodice, pogotovo mog starijeg brata, jer mi je moj mlađi brat ponekad govorio "Nemoj večeras u grad, izlaziš svakop večer, ostani večeras kod kuće". Međutim, moj stariji brat me nikad ne bi ostavljao (smeši se) i uvek me je vodio sa sobom. Odrastali smo, da tako kažem... (kašlje) bez majke, ali bili smo jako lepo vaspitani, svi ljudi iz komšiluka su nam zavideli.

Bilo smo među najboljim učenicima, a ljudi iz naše ulice, bila je to slepa ulica, hvalili su nas i govorili kako smo mi najbolji đaci u školi, možda jer smo u školi imali po jednog učenika iz svake kuće iz ulice, neki su išli sa mnom u odeljenje, neki sa mojom braćom, pa su tako svi znali da smo nas troje odlični učenici.

Nikad neću zaboraviti kad smo zimi polivali vodom ulicu koja bi se tokom noći zaledila pa smo se ujutru klizali. Pre nego što bismo ulicu polili vodom, žena iz susedstva bi nas molima "Kada polivate ulicu vodom javite nam, i ostavite klizaljke napolju da bismo ih koristili ujutru (smeje se) pa da nas svi prolaznici vide kako se klizamo". Obavestili bismo ih kad to radimo i bilo je jako lepo videti stare žene, majke sa decom kako se penju na klizaljke i spuštaju pedeset metara niz ulicu. To je i nas činilo srećnim, jer su zime onda bile jako oštre. Sneg bi zaledio ulicu i bila je prava sreća klizati se niz nju, sneg bi prekrrio sve, a mi se spuštali nizbrdo. Pomenula bih ljude iz škole sa kojima sam i danas u kontaktu: Bukuria, Neharja, Sadeti, Selvetja. Danas kad se sretnemo pričamo o prošlim školskim danima, iako među njima ima i onih koji nisu išli u srednju školu ili stekli bilo kakvo više obrazovanje, ali ja se i sa njima srećem i pričam. Jako sam bliska sa svojim prijateljima (smeši se).

Mimoza Pačuku: U kakvom vam je sećanju vaša mladost?

Drita Vukshinaj: Moja mladost je bila jako produktivna, srednju školu Gani Qavdarbasha sam završila

1974. godine. Svi učenici iz moje generacije su otišli na studije u Sarajevo, dok su mene moj otac i braća preklinjali “Idi na studije u Prištinu, baka je stara, moraš da vodiš računa o njoj i dolaziš kući bar jednom nedeljno.” Međutim, ja nisam htela da idem u Prištinu. Upisala sam Poslovnu školu (sada je to Škola za poslovni menadžment) u Peći.

Svoju mladost sam provela u Prizrenu, ali smo tokom letnjeg raspusta odlazili na Jadransko more i tamo provodili po tri meseca. Išla sam sa svojim starijim bratom (smeši se) u mesta kao što su Ulcinj, Herceg Novi, Igalo, Bar, Dubrovnik, Rijeka.⁸ Išli smo i u Osijek⁹ gde je živio naš ujak i boravili kod nejga. To su bili srećni dani moje mladosti, koje sam provodila u veoma živom okruženju. A onda bismo se vratili u Prizren, gde je metalitet mnogo manje sofisticiran. Govorila sam mojim prijateljima da moramo delovati, da moramo da radimo, da ostavimo iza sebe ono što smo nasledili od roditelja. Postoji jedno mesto, zove se Nashec,¹⁰ tamo smo obično odlazili na kupanje i sunčanje, ali mnoge devojke nisu dolazile jer su im porodice to branile. Ja sam bila verovatno jedina, uz još dve ili tri devojke, koje smo ponekad odlazile tamo. Kao što sam i ranije rekla, veliku zahvalnost dugujem svom starijem bratu za njegovu podršku.

Upisala sam Poslovnu školu u Peći, a krajem 1975. godine sam našla posao u fabrici sintetike u Prizrenu, bila sam menadžerka odeljenja za održavanje mašina, dozvolili su mi da radim i da nastavim studije u Poslovnoj školi u Peći dopisno. Uvek sam radila prvu smenu... odeljenje je radilo u tri smene, kasnije sam pitala da promenim smenu jer sam morala da brinem o porodici. Imala sam mnogo slobodnog vremena, nismo morali da radimo tokom cele nedelje, već u smenama: dva, tri dana radimo, pa tri dana slobodno. meni je ovo odgovaralo, nisam imala probleme sa spavanjem, malo sam odmarala, nisam imala težak posao. Tamo su noću radile mašine, jednu smenu, ili dve... posao je bio dobar, kao i kolege. Izuzev našeg šefa koji je bio Srbin, imali smo probleme sa njim. Kad god bismo hteli nešto da uradimo, jer je većina nas bila albanskog porekla, iako je bilo i Srba u fabrici, on je blokirao svaku odluku i inicijativu koju bismo predložili. Tokom 90-ih smo isterani sa poslova i postali nezaposleni.

Godine 1977. sam se udala. Moj muž nema posebnu potrebu ili invaliditet. Nikada nije imao tih problema... upoznali smo se. Međutim, ja sam htela sa njim da budem samo prijateljica, nisam htela da se udam za njega, međutim on je insistirao na venčanju, iako ja to nisam htela. Uvek sam sebe posmatrala kao osobu sa posebnom potrebom i nisa htela da se udajem... Smatrala sam da on treba da sebi nađe ženu sličnu sebi, ali ne, sudbina je tako htela da se venčamo, to je bilo 1977. godine. On je te godine izašao iz zatvora, bio je osuđen na četiri godine, i te godine je bio oslobođen. On je rodom iz sela pored

⁸ Mesta na Jadranskoj obali u Crnoj Gori i Hrvatskoj

⁹ Četvrti grad po veličini u Hrvatskoj, u severoistočnoj oblasti Slavonija

¹⁰ Malo mesto pored Prizrena, kod reka Drina i Beli Drin

Prizrena, ali nije imao nikoga od porodice, osim jedne sestre, koja je bila udata.

Pokušavala sam da ga ubedim da se preseli u tu kuću na selu, ali on nije to hteo, jer su prošle četiri godine od kako tamo niko nije živeo, kuća se praktično raspala. Zato smo se zajedno uselili u jedan stan u Prizrenu, kupili nameštaj i počeli naš zajednički život.

Moj suprug je takođe imao neobično detinjstvo... njegovi roditelji, i otac i majka, bili su politički zatvorenici, njegov otac je proveo 13 godina na Golom Otoku.¹¹ On sam je proveo četiri godine u zatvoru, i kad je konačno izašao, venčali smo se. Kada se 1978. održavala svečanost povodom godišnjice osnivanja Prizrenske Lige,¹² on je sa nekim prijateljima otišao da se uslika ispred zgrade Prizrenske Lige kada ga je policija uhapsila a ja sam ostala sama. Otišla sam odmah u policiju, bila sam jaka žena, nikada ništa ni od koga nisam tražila, uvek sam sve obavljala sama. Otišla sam u policiju i pitala "Zašto ste ga uhapsili?" Dodala sam "Već je bio u zatvoru, dobio je godinu dana i dva meseca, a ako je uradio bilo šta loše, treba da bude uhapšen da bi se zaštitila sloboda". "Uhvaćen

je na delu, zato smo ga uhapsili." Rekli su mi "Biće prebačen u zatvor u Sremskoj Mitrovici, večeras napuštamo Prizren autobusom i odlazimo za Beograd." Otišla sam na autobusku stanicu da mu odnesem cigarete i još neke korisne stvari, ali sam već sledećeg jutra otišla u Sremsku Mitrovicu. Prvo sam putovala do Beograda, pa do Sremske Mitrovice vozom jer je bio besplatan. Kad sam stigla u Mitrovicu, tamo su mi rekli "Nismo ga doveli ovde, nego u Mitrovicu na Kosovu." To je naravno bila laž, tek da me maltretiraju. Vratila sam se u Prizren, i otišla u Kosovsku Mitrovicu, a tamo su mi rekli da je prebačen u Sremsku Mitrovicu. Onda sam morala da nađem njegovog advokata, kojeg nisam poznavala. Saznala sam da živi na Novom Beogradu, pa sam otišla da ga tražim, i na kraju sam uspela da ga nađem. Danas imamo mobilne telefone, pa je sve mnogo lakše naći bilo šta i bilo koga.

Bilo je veoma komplikovano onda naći advokata samo preko fiksnih telefona i poštanskih adresa, on mi je rekao "Muž ti je u Sremskoj Mitrovici, bio je na uslovnoj slobodi i nije se pridržavao pravila". Rekla sam mu "Bila sam tamo ali su me vratili". On me je pitao "Vratili su te nazad?" rekla sam "Tako je, vratili su me, moraš da kreneš sa mnom u Sremsku Mitrovicu i proveriš da li mi je muž tamo ili nije". "To je nemoguće, ne verujem ti". Pošto su me vratili, on je pošao sa mnom u Sremsku Mitrovicu, tamo sam videla svog muža, pričali smo, posle čega sam se vratila kući. Videli smo se na brzinu a kako još uvek nismo bili

¹¹ Ostrvo u severnom Jadranu gde se u periodu 1949-1956. nalazio zatvor za političke zatvorenike u Jugoslaviji. Mnogi od disidenata zatvorenika su bili Albanci, a zatvor je poznat kao pravi gulag

¹² Liga je formirana 1878. godine i borila se protiv menjanja granica na Berlinskom kongresu. Liga je zahtevala autonomiju od Otomanskog carstva. Zgrada u kojoj su albanski lideri dali

"besu" (svoju reč) je na reci, uzvodno od grada. Danas, tu je izgrađen muzej. Zgrada je oštećena 1999. godine kada su je srpske snage spalile

zvanično u braku, nismo mogli ništa da uradimo, nismo mogli da tražimo smanjenje kazne. Pitala sam svakoga koga sam znala da posvedoči da smo živeli zajedno kako bi nam opština izdala potvrdu, pa sam sa tom potvrdom poslala zahtev za njegov otpust, oslobodili su ga posle 6 meseci, ostavivši mu još 10 meseci kazne, ali je bio oslobođen i vratio se u Prizren. Policija ga je i dalje pratila iz političkih razloga, oni su uticali na sve, na primer kad bi aplicirao za neki posao, zato nikako nije mogao da nađe posao. U to vreme ja sam radila i rekla sam mu “Nemoj da odustaješ, moramo da radimo na tome, da ti nađemo posao”. Onda je počeo da radi na svoju ruku, popravljao je razne stvari, telefonske kablove, i tome slično. Kasnije je čak imao i svoje radnike, tada smo osnovali porodicu. Imamo tri ćerke, uvek sam od njega imala veliku podršku, ni tada ni sada on me nije posmatrao kao osobu sa posebnom potrebom. Uvek sam bila u stanju da sve uradim sama, i uvek sam sve i radila sama.

Imala sam lepu mladost, iako smo svi mi imali problem jer je i naša porodica bila na meti srpskih okupatora – moja braća, moj muž, svi mi. Moja braća su takođe bila aktivna počev od 1977. godine kada je krenuo ilegalni pokret, svi smo se pridružili, moj muž je takođe bio član. Od kad je izašao iz zatvora, srpski okupatori su ga uvek nadgledali, njega i sve nas, šta radimo, gde idemo. Moja braća su krenula na fakultet, moj stariji brat se preselio u Đakovicu i tamo oženio, tamo je počeo da radi kao arhitekta. Međutim, policija ga je primorala da napusti Kosovo 1984. godine.

Bilo je trenutaka, kad se rodila moja prva ćerka 1980. a moj brat je već bio oženjen, kada sam osećala veliku unutrašnju prazninu, zato što moj brat nije imao dece. Ja sam rodila ćerku, imala sam muža i posao. Nisam htela da koristim kolvku, ali kad sam sreća brata jednog jutro, bila je sredi, pijačni dan u Prizrenu, on je zahtevao da kupi kolvku (smeši se). Rekla sam mu “Ne, ja sam dovoljna kolvka”, a on mi je odgovorio “Ti si porasla u kolvci, oboje smo porasli u kolvci, moja sestričina takođe treba da raste u svojoj kolvci”. Nisam htela da mu uskratim želju, pa smo kupili kolvku, ali sam uvek osećala prazninu i nikad nisam mogla svoju ćerku da držim pred njim jer on nije imao dece. Moj brat ju je jako voleo.

Moja ćerka se rodila 1980. godine, moj otac je umro već 1981. godine pa je moja baka ostala sama sa mojim mlađim bratom koji je studirao, a moj stariji brat je već bio u Đakovici. Morala sam da napustim kuću koju sam iznajmljivala i preselim se u očevu kuću kako bih vodila računa o baki. Zahvalna sam svom mužu koji je pristao da se vratimo u očevu kuću i brinemo se o baki. Bila je jako stara, umrla je u 102. godini, ali je uvek bila jako tužna i stalno je govorila “Zašto nisam ja umrla umesto moje ćerke?”, ali to je bila božija volja. 1984. godine i moja baka je umrla, a ja sam stalno govorila kako je moj otac umro od čekanja da umre baka, jer nije hteo da se oženi dok je ona živa, ali eto desilo se suprotno, ona je umrla četiri godine posle njega i on se nikada nije ponovo oženio (smeši se).

Posle smrti moje bake, policija je došla da traži moju braću, i mlađeg i starijeg, zbog protesta koji su se desili 1980. i 1981. godine, zbog transparenta i poruka koje su nosili jer su moja braća bili vatreni aktivisti. Sedam dana po bakinoj smrti, moj mlađi brat je otišao u Prištinu i kad se vratio rekao je “Volim Kosovo, ali ću ili morati da odem odavde ili da padnem u ruke okupatora. Pozvan sam na ispitivanje, ali ništa drugo

se nije desilo.”. Baka je umrla prvog juna 1984. godine. Moj mlađi brat je napustio Kosovo 14. juna, od onda ga nisam videla. Moj stariji brat je takođe otišao, dva meseca kasnije. Kasnije sam čula da se moj mlađi brat nastanio u Švedskoj, pa da je prešao u Francusku, u Pariz, gde je radio kao prevodilac jer je govorio nekoliko stranih jezika. Čuli smo se telefonom, ali jako retko. Jedino sam ja ostala u Prizrenu. Imala sam dva brata i obojica su otišli, a ja sam ostala sa svojim mužem i ćerkom. Kad sam se porodila, morala sam da se vratim na posao posle porodiljskog bolovanja, nisam imala kome da ostavim ćerku na čuvanje, pa sam je ostavljala u obdaništu u Prizrenu, gde bih posle posla dolazila po nju i tako je izgledao naš život.

Moj stariji brat je uvek bežao od policije, kao i moj mlađi brat, a meni su saopštili

„Uhvat ćemo ih preko Interpola“. Ja bih im rekla „Kad bi me sreća pogledala da ih još jednom vidim, ali ja ne znam gde su“, iako sam znala gde se nalaze, ali uvek bih rekla „I ja bih takođe htela da ih vidim ovde, da se vrate u Prizren, jer sam ovde sama“. Nikad ih nisu uhvatili, moj mlađi brat je umro 2010. godine, a ja ga nisam videla... Doneli su ga ovde, da ga sahrane u Prizrenu, moj stariji brat je još uvek u inostranstvu, dolazi za praznike da nas poseti, ali se uvek vraća...

Mislim da je bila 1994. godina kada sam u novinama Rilindja videla oglas da kancelarija Handikos traži ljude sa invaliditetom za rad u Prizrenu... Saznala sam iz novina gde se kancelarija nalazi i otišla tamo. Kad sam stigla, upoznala sam ženu koja je tamo radila, ali ona nije bila osoba sa invaliditetom, pa sam rekla „Videla sam u novinama da je ova organizacija za ljude sa invaliditetom, pa sam zato došla“. Ona mi je odgovorila „Jeste, ova organizacija postoji od 1983. godine ali smo delovali samo u Prištini.“ Ja sam pitala „Da li i ljudi iz Prizrena mogu da učestvuju u vašem radu?“ Znala sam ženu koja je saradivala sa njima pa sam je pitala „Zašto mi nisi ranije rekla da postoji takva organizacija?“. U to vreme imali su oko 200 registrovanih članova, jako malo žena je bilo među njima. Tek posle rata, posle 1999. godine, počeli smo sa aktivnostima, kao što je pomoć siromašnim ženama, posebno onima sa sela. Mi smo zapravo identifikovale njih kao posebnu kategoriju i utvrdile gde tačno žive.

1999. godine organizacija je ponovo počela da radi, uglavnom sa humanitarnom pomoći koja je dolazila iz inostranstva. U to vreme bilo je veliko iznenađenje videti sve ove ljude sa invaliditetom ili sličnim problemima kako se pojavljuju, a ja sam bila među onima koji su bili napolju i dan i noć, svakodnevno sam odlazila i pomagala. Išla bih i van grada, bilo gde, ali nikada ranije nisam videla ove ljude, izgleda da su zbog humanitarne pomoći neki ljudi počeli da se proglašavaju invalidima. Imali smo lični kontakt sa svima njima, ali ja sam volela da radim sa ženama. Pričala sam sa njima, mogle su različitih godina, 40, 50 godina, i iako su bile iz grada, nikad ih ranije nisam videla, jer su im njihove proodice branile da izlaze i budu deo društva. Ovo me je još više motivisalo da radim sa njima. Počeli smo da ih registrujemo u opštini Prizren, koja se sastojala od ukupno 78 sela.

Ponekad bi se desilo da odemo u neku kuću, a žena sa invaliditetom bi živela odmah u kući pored, međutim, za to niko nije znao od komšija, jer se to krilo, pa bismo saznali za to tek ako bi nas porodica

primila u svoj dom. Ovo je bila jedna od najvećih prepreka na koje smo nailazili. Dešavalo se i da po nekoliko puta idemo na isto mesto samo da bismo ubedili porodicu da ove žene moraju da postanu deo društva, da moraju da se integrišu i da nauče neke veštine.

Mnogi naši donatori koji su posećivali Handikos videli su sa kojom voljom želim da pomognem ovim ženama. Često su me pitali zašto, a ja bih im odgovorila „Iskreno da vam kažem, želim da ove žene budu deo društva na isti način na koji sam i ja deo tog društva, uznemirava me činjenica da su sve vreme izolovane, želim da ih zainteresujem jer postoji mnoštvo načina i ideja koje bi mogle da ih uključe u društveni život“. Počela sam da sprovodim razne projekte, jedan od njih se ticao borbe protiv nepismenosti obzirom da mnoge od ovih žena nisu znale da čitaju ili pišu, većina njih počela da ide na kurseve šivenja i krojenja. Dali smo im materijal koji bi zanimalo njihove porodice, pa su porodice bile podstaknute da ih podrže – ukoliko su ove žene kući vraćale nešto korisno, bilo je lakše da ih porodica ponovo pusti da dođu i rade sa nama... Tako se desilo da sam za većinu ovih projekata, od kad smo krenuli da ih radimo pa do danas, eto to je 12-13 godina, platu dobila samo za dve i po godine. Sve projekte koje sam sprovodila bili su na volonterskoj bazi i radila sam na njima samo da bih stekla još sredstava za buduće aktivnosti. Sećam se kad mi je Vjollca Cavolli iz CDF-a rekla „A šta ćemo sa tobom Drita, šta kažeš na platu od bar 100 maraka?“ Rekla sam joj „Ne treba mi, a i nedostaje mi radni materijal za žene, bolje da se to potroši na materijal za njih.“ Nikad nisam tražila platu za sebe već za materijal za buduće aktivnosti. Rekla sam joj i da „Moram da kupim benzin, ove žene imaju posebne potrebe i ne mogu hodati, neću platu, nego novac za benzin, kako bi mogli da ih dovezemo do centra grada.“ Imali smo nedeljne sastanke, nekad i nekoliko puta nedeljno, jer su žene želele da sedimo zajedno, jedva su čekale da dođu i vide se opet jedne sa drugima. Ove aktivnosti u okviru organizacije nisu jedine u kojima sam učestvovala. Gde god sam čula da postoji organizacija koja se bavi ženama, ja bih joj se priključila. Svaki opštinski akt, svaki zakon, svaki predlog zakona sam pročitala, to me je jako zanimalo. Iako to nije bila moja profesija, čitala sam ove predloge zakone, predloge regulativa, sve što bi opštinski organi vlasti usvojili. Pre rata, postojala je neka regulativa 2004/45, a posle rata usvojili su 2007/40.¹³ Prisustvovala sam svakom sastanku organizovanom od strane civilnog društva ili drugih institucija u Prizrenu, Prištini, gde bilo, svu da sam odlazila da bih razumela šta institucije i udruženja žena nude i šta im je potrebno, kako bih se uključila i pomogla, ovo sam radila bez oklevanja i ne očekujući nikakvu nadoknadu.

Bila sam aktivna tokom svih ovih sastanaka i kad sam čula za Kosovsku mrežu žena 2001. ili 2002. godine, istog trenutka sam postala aktivna u organizaciji i posećivala sam svaki sastanak, bez obzira na putne troškove koje sam imala, koji su uglavnom bili pokriveni. Bila sam jako aktivna i htela sam da se moj glas i

¹³ Sagovornica se ne seća ispravno: pre rata, osobe sa invaliditetom mogle su da podnose zahteve, ali zakonske regulative su usvojene tek posle rata, po odluci UNMIK-a. Zahtevi se trenutno podnose na osnovu zakona o lokalnim samoupravama (2008/03-L040)

mišljenje čuju. Istakla sam da postoje žene sa invaliditetom koje su dvostruko diskriminirane od strane muškaraca. Da su ove žene žrtve porodičnog nasilja, ako ne fizičkog, onda svakako psihološkog. Kad god im je bio potreban pregled ili bi imale neki problem kod kuće, ove žene bi zvale mene, čak i van radnog vremena, subotom ili nedeljom, i ja bih pričala sa njima i pokušavala da im pomognem. Uvek sam ja bila ta koja je pomagala ovoj grupi žena, njihovo stanje danas nije tako loše kao što je bilo pre rata, ali diskriminacija i dalje postoji. Stopa zaposlenosti među ovim ženama nije onakva kakva bi trebalo da bude, iako je nezaposlenost problem čitave populacije.

Sećam se kad sam 2000. godine organizovala proputovanje kroz Kosovo. Išle smo i na Prekaz,¹⁴ sa nama je bila i žena koja je bila starija, u to vreme je imala oko 50 godina, onda smo otišle do Prizrena, posetile Prištinu, Peć, ručale u Istoku. Kad smo bile u Peći, svratile smo u Dečane, zatim otišle u Đakovicu, tako da smo obišle mnogo kosovskih gradova, i kad smo se vratili ova žena mi je rekla „Sad kad bih umrla, ne bih žalila jer do sada ništa nisam videla osim svog susedstva. Imam 50 godina, a nisam uspela do sada ni Prizren da vidim kako treba.“ Rekla je još „Hvala ti što si me izvela da vidim Prištinu, Peć, Dečane“ pa je nabrojala sve gradove u kojima smo bili. Bila sam jako dirnuta njenim rečima. Dala mi je još više hrabrosti i snage da svake godine po nekoliko puta vodim ove žene na ekskurzije po Kosovu, i one su mogle da biraju gde ćemo ići. Ja sam videla sve gradove, pa su i one htele da posete Gnjilane, ili Peć, ili Rugovu... Nevezano za invaliditet koji su imale, one su imale mnoge talente koje su želele da izraze (smeši se).

Pokrenula sam vozačku školu da bih omogućila ženama sa invaliditetom ili posebnom potrebom da dobiju vozačku dozvolu. Bilo je ukupno oko 20 žena, ali nisu sve bile iz Prizrena, dovodila sam žene iz čitave regije. Bilo je mladih žena iz Rahoveca, raznih sela iz okoline Prizrena. Kad sam bila mlada devojka nikada nisam htela da putujem sama. Iako me je moj brat u ranijim godinama molio da putujem, ali mi, osobe sa ovakvim problemima, govorimo sebi da nemamo kompleks, međutim... kompleks postoji čak i danas. Da, čak i danas... kompleks je tu, moj muž me ponekad moli „Hajde konačno izvedi vozačku dozvolu“, a ja kažem „Neću, ljudi će pričati ona je završila školu, dobila posao, ima porodicu, sad još hoće i kola da vozi“. I ja sam bila pod tim uticajem – šta će drugi reći o meni ako budem počela da vozim. Ali sam se zato izborila da druge žene dobiju svoje vozačke dozvole i sada imamo mnogo žena koje su vozači, čak i neke u invalidskim kolicima mogu da voze. Te žene su sve više i više naginjale ka tome da konačno izađu iz kuće (smeši se). Razlog... što se automobila tiče, postojalo je pravilo koje je garantovalo pravo onima koji primaju penziju, a većina ovih žena je primala penziju, da ne plaćaju carinu ukoliko kupe auto. U velikom broju slučajeva, ove žene su imale nekoga iz porodice u inostranstvu ko bi im pomogao na različite načine, ali oni su takođe mogli da uvezu i automobil bez plaćanja carine, ništa, pa su tako

¹⁴ U Prekazu se nalazi memorijalni centar Ademu Jašariju, državni park koji je sagrađen u čast porodice Jašari koja je masakrirana od strane Srba u martu 1998. Porodica Jašari se slavi kao prva ćelija Oslobođilačke vojske Kosova, a Adem Jašari, njihov lider, smatra se najvažnijim simbolom nacionalnog otpora.

registrovali kola i dan danas ih voze (smeši se). Žene koje su dobile vozačke dozvole nisu bile jedine koje su dobile nešto iz ovoga, njihove porodice takođe su bile na dobitku, jer su one prestale da budu teret na leđima porodice.

Nisam samo uključena u aktivnosti koje se tiču žena sa invaliditetom, radim i na mnogim drugim projektima različitih udruženja žena koje deluju u Prizrenu. Ranije sam radila mnogo, ali i danas ne zaostajem... radim sa Martom, Nexhmijom, Diljom, Vjosom, sve mi zajedno učestvujemo u aktivnostima. Takođe sam aktivna i u drugim inicijativama, na primer u Udruženju za slepe i gluve, u radu sa njima takođe osećam toplinu jer me oni zovu za različite potrebe koje imaju, pa pomažem na različite načine.

Uvek sam tu da pomognem. Takođe, imam jako dobru saradnju sa Kancelarijom za jednakost polova. Uvek kad imaju neke probleme zovu me i pitaju „Drita, kako ovo, Drita, kako ono“. Takođe kad neko želi da osnuje NVO... koja su neophodna dokumenta, gde se ponose i slično, uvek sam tu da im pomognem da pripreme statut organizacije i da se registruju. Kad god čujem da se otvorila neka organizacija ili udruženje žena odem kod njih i razgovaram sa njima. Kažem im „Hajde, pridružite se Mreži žena sa Kosova, same ne možete ništa uraditi, a mreža će vam dati spisak donatora i slično...“. Pa vidite, sad u ponedeljak sam bila u Mamushu¹⁵ gde je pre mesec dana osnovana organizacija Turskih i Albanskih žena, pa sam im odnela formulare da bi se pridružile našoj mreži.

Takođe, često posećujem skupštinu opštine i pratim događaje volonterski, ne primam nikakvu nadoknadu za to. U Prizrenu sam aktivna negde od 2000. godine, kad su počela prva opštinska zasedanja, odem tamo i hvatam beleške u vezi sa onim što me zanima. Uvek smo se borili za to da žene dobiju pravo glasa, i da budu jednako predstavljene u državnim organima, i postigli smo skoro jednaku zastupljenost, 48% je žena, i mi uvek pobeđujemo u glasanjima, kad počne kampanja, zajedno idemo i zagovaramo različite stvari. Organizujemo se i držimo sastanke i okupljanja u predgrađima, selima i kažemo tamošnjim ženama „ Glasajte za žene“. Naravno, ne sugerišemo im za koju stranku da glasaju, svako ima svoju stranku za koju će glasati, ali i svaka stranka ima žene u svojim redovima koje mogu da govore u parlamentu. Međutim, to sam videla u Suvoj Reci, čak i kad glasamo za žene, te žene ne govore o problemima drugih žena tokom skupštinskih zasedanja. Uvek sam govorila da je možda potrebno da i mi iz civilnog društva budemo bliži članicama parlamenta ako želimo da govore u naše ime. Moguće je da nema problema, ali takođe je i tačno da kad budu izabrani našim glasovima, predstavnici više ne dolaze da nas posete, posle izbora niko ne dolazi, pa ovo zna da napravi razdor između civilnog društva i izabраниh predstavnika. Ali mi moramo da ih pozivamo na naše redovne sastanke, da ih pozovemo da upoznaju ove žene sa kojima radimo. Moramo da im pružimo priliku da sami čuju ove žene, ne samo lideri, svi moraju da čuju o problemima sa kojima se one suočavaju, i da podignu svest o tome bilo na

¹⁵ Mala opština sa većinskim stanovništvom turskog porekla

lokalnom ili opštem nivou.

Uvek ću biti bliska sa ovim ženama gde god bile. Želim da se aktiviraju, ali među njima i dalje ima onih nazadnih shvatanja u porodicama, gde im članovi porodice to ne dozvoljavaju. Postoje i udate i neudate žene koje nisu slobodne kolio bi morale biti.

Bilo je momenata gde sam bila duboko dirnuta ljudima koji imaju posebne potrebe ili invaliditet. Veliku sreću sam osećala radeći na svim projektima, ali možda sam se najsrećnije osećala u periodu 2006-2007. kad sam počela da vodim ljude sa invaliditetom na morsku obalu. Našla sam sredstva za ovaj projekat i sa grupom osoba sa invaliditetom otišla na put u Durres.¹⁶ Među brojnim lepim trenucima, jedan me je posebno dirnuo, a tiče se jednog učesnika koji je imao 30ak godina i došao je sa ženom i dvoje dece. On se nije kupao, ali njegova žena i deca jesu, kad smo to videli, probali smo da ga ubedimo da i on uđe u vodu. Obe njegove noge bile su amputirane. On je rekao „Neću, kako da uđem u vodu?“. Rekli smo mu da bismo ga odgurali u kolicima do obale, spustili ga tu kada bi on mogao da se odvuče u vodu. (smeši se) Odveli smo ga blizu vode, a kad smo se baš približili on je rekao „Ne mogu da izađem“. Osetio se nesigurnim jer nikada ranije nije ušao u vodu, ali je na kraju ušao. Kad je polako počeo da ulazi u vodu, mi smo bili tu uz njega, uveli smo ga malo dublje u vodu držeći ga za ruke, dali smo mu i gumu za plivanje. Počeo je da pliva držeći se za gumu i za sve nas oko njega, njegova deca su bila toliko srećna, samo su vikala „Tata, tata, tata“. On je sa svojom decom išao na more svake godine, ali on sam nikad nije plivao, i bio nam je jako zahvalan što smo mu pomogli da uđe u vodu. Posle tog prvog plivanja rekao nam je „Koliko je sreća biti u stanju plivati u ovoj vodi, kupati se u ovakvoj vodi. Nikad ovo nisam ranije probao, hvala vam što ste me nagovorili da uđem u vodu.“ I još nam je rekao „Svake godine sam odlazio na more zbog dece, ali nikada nisam iskusio ovako nešto, hvala vam mnogo.“ Kad je ušao u vodu svi smo aplaudirali, mi smo mu dali snagu i hrabrost da ne ostane sam na plaži. On je nastavio da nam govori „Koliko je lepo plivati u moru... Jedinu vodu koju sam do sada iskusio je voda u kupatilu kad se kupam, nisam nikada imao priliku da plivam ni u reci kao što je Bardh kod Prizrena. Ovo je prvi put da sam iskusio vodu sa ovolikim zadovoljstvom. Hvala vam“. Od tog trenutka, svake godine on i njegova deca su išli sa nama ili bez nas na more i on je svaki put plivao (smeši se) tako prevazišao taj kompleks. Bilo je i drugih momenata nalik ovom, ali ovaj je ostavio poseban emotivni utisak na mene.

Mimoza Paçuku: Koji su bili vaši najveći životni snovi, i koji ste od njih ostvarili?

Drita Vukshinaj: Moj najveći životni san je bio da imam... Imala sam veliku želju da imam mnogo dece. Sudbina je tako htela da nisam imala dece 14 godina od rođenja moje prve ćerke, što me je jako brinulo. Uvek sam govorila da se moj san da imam mnogo dece izgleda neće ostvariti. U mojoj porodici, nas je bilo troje dece, ali moja braća su nas napustila i otišla u inostranstvo dok smo bili mladi... Međutim, hvala

¹⁶ Luka i grad sa plažom na Jadranskoj obali Albanije

bogu, posle 14 godina, rodila sam još dve devojčice (smeši se). Jako sam srećna da imam tri ćerke, bila sam tužna dok sam imala samo jedno dete. Svi kažu da je imati sestru slično imati majku, ja nisam imala sestru, a pošto mi je majka umrla jako mlada, i nju sam izgubila... Tako da sam bila jako srećna kad se rodila moja druga ćerka (smeši se), što će moje ćerke biti bliske jedna sa drugom, a kad mi se rodila i treća ćerka, više nisam bila uopšte tužna.¹⁷ Imam tri ćerke, pa se tako među snovima koje sam imala, ostvario taj da imam više od jednog deteta. Još jedan moj san je bio da budem među ženama i da im pomognem s vremena na vreme, da im se nađem nevezano za probleme koje imaju, da im pomognem da rešavaju svoje probleme i da budem uz njih (smeši se).

¹⁷ U albanskoj tradiciji, imati tri ćerke se smatra manje poželjnim jer je kultura takva da prednost daje dečacima